

Çeviribilimde Dilbilim İzleri*

The Traces of Linguistics in Translation Studies

Tuğçe Ören¹ , Emel Ergun²

*Bu makale İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2020 yılında yayınlanan ve Prof. Dr. Emel Ergun danışmanlığında yazılan *Dilbilim Kavram ve Yöntemlerinin Çeviri Kuramlarındaki İşlemselliği* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Bölümü, İstanbul Türkiye

²İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, Fransızca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: T.Ö. 0000-0001-5452-9100;
E.E. 0000-0001-7079-8714

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Tuğçe ÖREN (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Çeviribilim Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: orentugce7@gmail.com

Başvuru/Submitted: 03.05.2021

Revizyon talebi/Revision requested:
24.05.2021

Son revizyon/Last revision received:
06.06.2021

Kabul/Accepted: 07.06.2021

Atıf/Citation: Ören, T. ve Ergun, E. (2021).
Çeviribilimde Dilbilim İzleri. *İstanbul Üniversitesi*
Çeviribilim Dergisi - Istanbul University Journal of
Translation Studies, 14, 37-61.
<https://doi.org/10.26650/iujts.2021.14.0003>

ÖZ

Uzun yıllar dilbilimin alt alanı olarak ele alınan çeviribilimin, dilbilim ile arasında alt-üst ilişkisinden çok disiplinlerarası bir etkileşim içinde olduğu alanın araştırmacıları tarafından bilinmektedir. Çeviribilimin konusu çeviri dilbilimin konusu ise dildir, çeviri diller üzerinden gerçekleşmektedir ve bu durum iki alan arasındaki etkileşimi doğal kılar. Bu bağlamda çalışmada yapısal dilbilimin, metindilbilimin kavram ve yöntemlerinin Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması, Skopos Kuramı, Çoğuldizge Kuramı ve Yorumlayıcı Anlam Kuramı üzerinde izleri saptanmaya çalışılmıştır. Ardından somut çeviri örnekleriyle kavram ve yöntemler aktarılarak akademik çeviri eğitiminde bu kavram ve yöntemlerin kazandırılmasına ya da geliştirilmesine ilişkin öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, disiplinlerarasılık, yapısal dilbilim, metindilbilim, akademik çeviri eğitimi

ABSTRACT

For many years, translation studies has been considered a sub-field under linguistics, despite the awareness of researchers in the field that the interaction between the two disciplines is interdisciplinary instead of hierarchical. The subject of translation studies is translation, whereas the subject of linguistics is language. Nevertheless, translation occurs through languages, and this fact leads to a natural interaction between the two fields. In this context, this study aims to determine the traces of the concepts and methods of structural linguistics and text-linguistics on translation-oriented text classification, Skopos theory, polysystem theory, and interpretive theory of meaning. Examples and suggestions for translation were then introduced for the acquisition or improvement of the concepts and methods for academic translation education.

Keywords: Translation studies, interdisciplinarity, structural linguistics, textlinguistics, academic translation education

EXTENDED ABSTRACT

The art of translation has existed since the beginning of human history. However, before translation studies became a discipline in and of itself, translations were investigated by scholars from various disciplines, such as comparative literature, foreign language education, and linguistics. Therefore, the concepts and methods of translation have been shaped within the framework of these disciplines. The current study focuses on the relationship between translation and linguistics, and assumes that, especially during the 1950s and the 1960s, studies on translations were dominated by the linguistic perspective. In these studies, the research on translation had been reduced to the equivalence problem, whereas the complex and multidimensional structure of translation had been ignored. In addition, translation practices in applied linguistics have been insufficient to explain translation phenomena. This fact contributed to the handling of translation in its own reality. When translation studies became an independent discipline during the 1970s, scholars considered translation within its own reality. Thus, efforts were made to develop its theories and methods. Nevertheless, this development does not indicate that translation studies is close to interdisciplinary relations. The subject of translation studies is translation, whereas the subject of linguistics is language. Thus, interaction between the two disciplines is only natural because translatorial activity has an inclusive relationship with language. Based on this view, this study aims to question the performativity of linguistic concepts and methods in translation theory. The theoretical basis of this study is two-fold. First, the concepts and methods of *language/speech*, *system*, *value*, *lexical field*, and *equivalence* that exist in translational theories explicitly or implicitly are explained within the framework of structuralism theory. In time, however, studies at the word and sentence levels have been conducted through text. Thus, text-linguistics has been established, which highlighted the importance of the semantic, communicative, and functional dimensions of linguistics. Studies on translations that address texts also prioritize communication and communication conditions, such that the methods of text-linguistics can be used in translation descriptions and applications. This aspect leads the second part of the theoretical basis. For the abovementioned reasons, the study also examined the contexts and methods of text-linguistics, such as *text type classification* and *textuality criterion*, which are assumed effective in translation. The corpus of the study constitutes of translation-oriented text classification, Skopos theory, polysystem theory, and interpretive theory of meaning. The study is descriptive in nature and analyzes this corpus in light of the methods and concepts of structuralism theory and text-linguistics. The findings indicate that certain linguistic concepts and methods were included in the theories of translation. Moreover, the results were demonstrated on examples from various translations because the aforementioned methods and concepts guide students in their translations, and their demonstrations enrich the study. Further, the study provided suggestions for the acquisition or improvement of the concepts and methods in academic translation education. Lastly, general inferences were made regarding the study.

Giriş

Çeviri etkinliğinin çok eski zamanlara dayandığı günümüzdeki çoğu araştırmacı tarafından bilinir. Bununla birlikte çeviri olgusu uzun yıllar boyunca karşılaştırmalı edebiyat, yabancı dil eğitimi, dilbilim gibi dille ilgili olan ya da olmayan çeşitli disiplinlerin bilim insanları tarafından ele alınmış, çeviriye ilişkin kavram ve yöntemler de bu çeşitli disiplinlerin çerçevesinde şekillendirilmiştir. Çalışmanın odak noktasını oluşturan çeviribilim ve dilbilim alanının etkileşimine dikkat çekildiğinde, özellikle 50 ve 60'lı yıllarda yoğun biçimde dilbilimsel bakış açısının egemen olduğu çeviri çalışmalarından söz edilebilir. Bu çalışmalarda çevirinin eşdeğerlik sorununa indirgenmediği, karmaşık ve çok boyutlu yapısının göz ardı edildiği ileri sürülebilir. Bu bağlamda dilbilim temelinde sürdürülen bu çalışmaların doğal olarak dilbilim kuramlarının etkisinde geliştiğinden söz etmek olanaklıdır (Bengi-Öner, 2001:28). Ancak çevirinin 1970'li yıllarda bağımsız bir disiplin niteliğini kazanmasıyla birlikte çeviri edimi kendi olgusallığı içerisinde ele alınmaya başlanmış, çeviribilimde kendi kuram ve yöntemlerini geliştirme çabasına girilmiştir. Çevirinin bir başka disiplinin alt alanı olmaması ve bağımsız bir disiplin olması, disiplinlerarası çalışmalara tümüyle kapalı olduğu anlamına gelmemelidir. Yukarıda söz edildiği gibi kuram ve yaklaşımlarının başka bilim dallarının kuram ve yaklaşımlarından beslenmesi, konusu ve sınırları gereği araştırma nesnesinin dil, tarih, kültür gibi çeşitli bilim dallarıyla etkileşim içerisinde olması çeviribilimin disiplinlerarası niteliğini destekler niteliktedir.

Bu bağlamda çalışmanın odağındaki dilbilim kavram ve yöntemlerinin çeviri kuramlarındaki işlemselliğini ve çeviri uygulamalarındaki yol göstericiliğini tartışmadan önce iki disiplin arasındaki ilişkiye değinmek çalışmanın bütünlüğü açısından oldukça önemlidir. Bu iki alanın nesnesinin ve aracının benzer olması etkileşimlerini desteklemektedir. Daha açık bir anlatımla, çeviribilimin konusu çeviri, dilbilimin konusu dildir; ancak çevirinin dillerle içermeye bağlantısında olması, bu iki disiplinin etkileşimini doğal kılmaktadır (Ergun, 2013:300). Çeviri amaç, kültür, işlev gibi birçok ölçütü barındıran karmaşık bir edimdir ancak dilsel bir sorun olduğunda dilbilimin verilerine başvurmak çeviride yol gösterici olabilecektir. Ayşe Banu Karadağ *Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında Dilbilim-Çeviribilim İlişkisine Genel Bir Bakış* başlıklı çalışmasında, çeviribilim kurulmadan önce dilbilim bakış açısıyla birçok kuram üretildiğini ve bu anlamda belli dönemde dilbilimden destek alındığını vurgular. Araştırmacı çevirinin bir bilim dalı olmadan önce dilbilimden yararlanması olumlu bir gelişme olarak değerlendirirken, çevirinin bilim haline gelmesini dilbilimin öngördüğü çerçevede kısıtladığını da ileri sürer (Karadağ, 2006: 254, 255). Mine Yazıcı da bu ilişkiyi destekleyerek dilbilimsel yaklaşımların salt dilsel değil dilkullanımsal sorunların da saptanıp çözümlenmesinde rol oynadığını belirtir ve çevirinin de betimlemede inceleme aracı dil olduğuna göre, “[...] çeviri sorunlarına dilbilimsel yaklaşımların mikro ya da küçük ölçekli işlemlerin çözümlenmesinde bir işlevi olduğu yadsınmaz” (Yazıcı, 2011: 130, 131). Turgay Kurultay, *Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim midir?* başlıklı makalesinde çeviribilim ve dilbilim arasındaki disiplinlerarasılık ilişkisine dikkat çekerek dil, iletişim ve kültür ile ilgili dilbilimsel çalışmaların, çevirinin

neleri harekete geçirdiğini konu edinmediğini ve bu nedenle çeviriyi kendi olgusallığı içinde açıklama konusunda yeterli olmadığını belirtir. Ancak araştırmacıya göre dilbilimin her düzlemde sunduğu bütün veriler çeviri sürecinde dikkate alınmalıdır. Dilbilimi belli dilsel verilerin incelenmesine yönelik olmayan üst kuramsal modellerin geliştirildiği bir alan olarak değerlendirmek, bu alanın çeviri olgusunun temelinde yatan etkenlere de ışık tutacağına dahası çeviriye yarar sağlayacağına bir göstergesi olarak düşünülebilir.¹

Tüm bu görüşlerden yola çıkarak çalışmamızda da ele alındığı gibi çeviribilim ve dilbilim arasında bir alt üst ilişkisinden çok disiplinlerarası bir ilişkinin var olduğunu, dilbilim alanın çeviribilimin kuramsal tabanına katkı sağladığını vurgulamak yerinde olacaktır ki bu durum günümüzde geniş çevrelerce kabul edilmektedir. Faruk Yücel konuyla ilgili olarak çevirinin geçmişte dilbilimin bir alt alanı olarak görülmesini *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi* başlıklı yapıtında üç nedene dayandırır. İlki çevirinin uzun süre yabancı dil eğitiminde eğitsel bir araç olarak kullanılmasıdır. Bu bağlamda Batı’da ulusal diller bilim dili olarak kabul görülmeden önce bilim dili olarak Latince kullanılmış ve bu dildeki kaynakları kullanabilmek için çeviriye ihtiyaç duyulmuştur. Sözcüklerin erek dildeki karşılıkları bulunmaya ve sözdizim düzeyinde eşdeğerlik sağlanmaya çalışılır. Yapısal odaklı dilbilimsel çalışmalar daha güvenilir ya da nesnel ölçütler olarak görüldüğünden kaynak metnin üstünlüğünü savunan çevirmenler de ikinci neden olarak sayılır. Böylece kişisel seçim ve kararlarını çeviri süreci dışında bırakan çevirmen, aslına bağlı ve güvenilir bir çeviri izlenimi yaratır. Dilbilimin kavram ve yöntemlerinin çeviribilime uygun olması ise üçüncü nedendir. Örneğin sözdizim, anlambilim, dilsel göstergeler, kodlar, aktarım, metin türü, metin çözümlenmesi, söylem, yan anlam, düz anlam, gönderici, alıcı, ileti kanalı vb. gibi kavram ve yöntemler çeviribilim araştırmacıları tarafından kullanılarak onların işini kolaylaştırmıştır (Yücel, 2007: 86,87). Yücel’in belirttiği üçüncü neden çalışmamız için oldukça anlamlıdır çünkü çalışmamızın temelini oluşturan dilbilimdeki ve metindilbilimdeki kavramların, yöntemlerin çeviri kuramlarında ve uygulamalarında ele alınarak yol gösterebileceği görüşünü desteklemektedir.

Bu bağlamda öncelikle çeviri kuramlarında işlemsellik gösteren dilbilim kavram ve yöntemleri inceleneceğinden çalışmanın kuramsal bölümünü oluşturan ilk bölümde, çeviribilim kuramlarında açık ya da örtük biçimde var olan *dil/söz, dizge, değer, sözlüksel alan, eşdeğerlik* kavramları ve yöntemleri Yapıscılık Kuramı çerçevesinde ele alınacaktır. Ayrıca *eşdeğerlik* kavramı çerçevesinde yürütülen çalışmaların metin düzleminde yapılmaya başlanması, sözcük ve tümce düzeyindeki çalışmaların metin düzeyine çıkarılarak metindilbilimin kurulması dilbilimin dahası metindilbilimin, çeviribilimle karşılıklı etkileşimini desteklemektedir. Metindilbilimle anlamsal, iletişimsel ve işlevsel boyut önem kazanmıştır, metinlerle uğraşan çeviribilim de iletişimi ve iletişim koşullarını ön planda tutmaktadır. Bu nedenle çeviri betimlemelerinde ve çeviri uygulamalarında metindilbilimin yöntemlerinden yararlandığını belirtmek yerinde

1 Kurultay’ın çeviribilim ve dilbilimin disiplinlerarasılık ilişkisine dair görüşleri için bkz.: (çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/11419>, 24.05.2020.

olacaktır. Bu bölümde ikinci adım olarak çeviride etkili olduğu varsayılan metindilbilim alanındaki *metin türü sınıflandırması* ve *metinsellik ölçütleri* gibi kavram ve yöntemler incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde çeviribilimin oluşum sürecinde ve özerkliğini kazandıktan sonra geliştirilen işlevselci yaklaşımlardan Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması ve Skopos Kuramı, Betimleyici Çeviri Çalışmalarından Çoğuldizge Kuramı ve çeviriyi yorumlayıcı bakış açısıyla değerlendiren Yorumlayıcı Anlam Kuramı, bir önceki bölümde incelenen dilbilim ve metindilbilimin çerçevesindeki kavram ve yöntemler ışığında değerlendirilecektir. Bu bölümün tamamlayıcısı olarak bir önceki bölümde saptanan dilbilimsel kavram ve yöntemler, çeviri örnekleri altında uygulamalı olarak aktarılacaktır.

Çalışmada dilbilimin ve metindilbilimin sunduğu tüm kavram ve yöntemleri incelemek yerine sınırlandırılmaya gidilerek doğrudan bağlantılı olduğu varsayılan kavram ve yöntemler ele alınacaktır. Bu yolla ulaşılan veriler doğrultusunda çalışmanın odağı olan söz konusu kavram ve yöntemlerin önce çeviri kuramlarında ve daha sonra çeviri uygulamalarında örnekler yoluyla yol göstericiliğini sorgulamak hedeflenmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışmada ele alınan kavram ve yöntemlerin akademik çeviri eğitiminde nasıl kazandırılabileceği ya da geliştirilebileceğine ilişkin öneriler sunmaya ve çalışmaya dair genel çıkarımlara yer verilmeye çalışılacaktır.

1. Kuramsal ve Yöntemsel Çerçeve: Dil Dilbiliminin ve Metindilbilimin Kavram ve Yöntemleri

Yapısalcılık Kuramında olgular dizgedeki işlevleri açısından incelenir (Boufaden, 2016:247).² Dizgelere bir başka deyişle yapılara yönelişin öncüsü olan Ferdinand de Saussure, dilin iç gerçekliğinin ele alınması gerektiğini belirtir. Bu bağlamda dilin *dizge* olarak incelenmesi, *dil/söz* ayrımını ve *artsürem/eşsürem* ayrımını gerekli kılar; dilbilimin tek ve gerçek konusu *sözden* ayrılan *dildir*, *dil* de ancak *eşsürem* çerçevesinde bir *dizge* olarak belirlenebilir. Gösteren ve gösterilen birleşiminden oluşan gösterge, uzlaşımsal bir nitelik taşır ve *değerini* içinde bulunduğu *dizgeden* alır. Karşılıklı ilişkilerine dayanan *dizge*, göstergeler ve göstergeleri oluşturan öğelerin dizimsel ve çağrışımsal bağlantılarıyla yatay ekseninde birbirlerine eklenmeleri ve dikey ekseninde birbirlerinin yerini almalarıyla işlev gösterir (Vardar, 1999:15). Saussure’ün yaklaşımında “[...] hangi bakış açısıyla incelenirse incelenirse dilin her zaman birinin yalnızca öbürüyle değer taşıdığı iki bölümden oluşan ikili bir konu olduğu [...]” (Benveniste, 1995:43) görüşü temel ilke olarak gösterilebilir. Bu bağlamda araştırmacının kuramını açıklarken kullandığı ve yapısalcılığın temelini oluşturan başlıca kavramlar ve yöntemler üzerinde durulacak, ele alınan bu kavram ve yöntemler çalışmanın inceleme yönteminde esas alınacaktır. Ancak giriş bölümünde de aktarıldığı gibi burada kuramdaki bütün kavram ve yöntemlerden söz etmek yerine çeviribilimde doğrudan işlemsellik gördüğü varsayılan kavramlar ve yöntemler ele alınacaktır.

2 Aksi belirtilmedikçe bu çalışmadaki tüm çeviriler tarafıma aittir.

İlk olarak *dil/söz* ayrımının Yapısalcılık yaklaşımındaki temel ikilemelerin başında geldiği ileri sürülebilir. Saussure dili tüm yönleriyle tanımlarken dil yetisi kavramına başvurur, dilin ve dil yetisinin farklı olduğunu da vurgular. Araştırmacıya göre *dil*, dil yetisinin önemli bir bölümüdür. Dil yetisi ise toplumsal nitelikli *dil* ya da kısaca *dil (langue)* ve bireysel nitelikli *söz* kısacası *söz (parole)* olarak iki türe ayrılır. Saussure dilin kendi başına bir bütün oluşturduğunu belirterek bireyin edilgen biçimde belleğine aktardığı ürün olan *dil*, sesli göstergeler yardımıyla doğal diller çerçevesinde iletişim sağlama yetisinin bütün gerçekleştirmelerinin kuralı olarak ele alınır. *Dil* bu özelliği nedeniyle dilbilimin tek ve gerçek konusunu oluşturur ve uzlaşım sal bir düzen sağlar, bir başka deyişle toplumsal bir anlaşmaya dayalıdır. *Söz* ise bireysel istek ve anlık olma özelliğini taşır, *dilin* bir bölümünü geçici olarak eylemli kılar (Vardar, 2001:45, 46). Ancak bu ayrım her ne kadar temel bir ayrım olsa da bu kavramlar birbirine bağlı biçimde işler ve bu anlamda *dili* sözden ya da *sözü* dilden ayırmak olanaklı değildir (Saussure, 1998:43). Yapısalcı görüşün özü bir bakıma bu ayrımda saklıdır ve dili incelemek eşsüremli düzlemde *dizgeyi*, bir başka deyişle yapıyı incelemeyi gerekli kılmaktadır (Vardar: 2001:47).

Bu noktada *dizge* kavramı karşımıza çıkar. *Dizge* için Saussure'un temel yapıtında³ ve öbür çalışmalarında ayrıca bir başlık oluşturulduğu görülmez ancak dil olgusuna yaklaşımının temelini bu kavramın oluşturduğu belirtilebilir. *Dizge*, günümüzde yerini yapı kavramına bıraksa da Saussure yapı kavramını kullanmaz çünkü ona göre temel kavram *dizgedir* (Benveniste, 1995:147). Araştırmacıya göre dilin iç düzenine odaklanmanın başlıca şartı *dizgeye* odaklanmaktır. Dil bir göstergeler dizgesidir ve bu dizgede esas olan anlamla işitimi imgesinin birleşimidir (Saussure, 1999:45). Dilsel ögeler ses ve anlam gibi değişik düzeylerde birbirleriyle kurdukları ilişkilerle tanımlanarak değerini birbirinden alırlar ve bu yolla *dizgedeki* konum ve işlevleriyle belirlenirler (Vardar, 2001:18). Anlıksal dizgebilimin kurucusu G. Guillaume, *dizgeyi* düşünce devinimi olarak inceleyerek zaman ve anlıksal tür açısından biri gücüllük düzeyinde diğeri de gerçekleşme düzeyinde iki ayrı gösterenden söz eder. Konuşma ya da yazma sürecinde sözcüğün dildeki *değerlerinden* birini, bir başka deyişle aktarmak istediğimiz düşünceye uygun olanı kullandığımızda gerçekleşmiş gösterilenden söz edilirken; sözcüğün kapsadığı kavramdaki diğeri tüm *değerler* ise gücül gösterileni oluşturur. Ayrıca gösteren söylemde gerçekleşmiş gösterilene dönüşen bir gücül gösterilenle bir gösterge arasında bulunan bir bağıdır ve bu bağa kaynaşma adı verilir (Ergun, 1999:108, 109). Dilin tüm bölümlerinin karşılıklı bağıllık içerisinde bağlanmış bir *dizge* olması dahası ögelerin birbirine bağıllığı göstergeler dizgesi olması dil birimlerinin *dizge* içinde konumlarına ve öbür ögelerle ilişkilerine göre belirlenen *değer* kavramının açıklanmasını gerektirmektedir.

3 Saussure'un temel yapıtı *Genel Dilbilim Dersleri*, çalışmanın sınırları gereğince ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. *Genel Dilbilim Dersleri* Türkçeye ilk kez iki cilt olarak, 1976 yılında ve 1978 yılında Türk Dil Kurumu aracılığıyla Berke Vardar tarafından çevrilmiştir. Berke Vardar 1985 yılında tek bir cilt halinde bir kez daha çevirmiştir. Yapıtla ilgili kapsamlı bir inceleme için bkz.: Saussure, Ferdinand de (1998) *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Değer kavramının Saussure’ün dil kuramının en karmaşık kavramlarından biri olduğu ve tek bir tanıma izin vermeyen çok bileşenli bir yapıya sahip olduğu belirtilebilir. Araştırmacının temel yapıtında *değer* kavramını eşzamanlı dilbilim ile bağlantılı olarak ele aldığı görülür (Saussure, 1998). *Dizgeyi* anlatırken söz edildiği gibi, dilsel bir ögenin *değerini* belirleyebilmek için onunla aynı *dizgede* yer alan öbür öğelerle kurduğu karşıtlık bağlantıları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda *değer* ile *dizge* iç içedir; bir başka deyişle *dizge* olmadan *değer*, *değer* olmadan *dizge* olmaz (Koeder, 1999:57). Dolayısıyla *değerin* oluşumunun *dizgeye* bağlı olduğu belirtilebilir. Saussure’e göre dil dışında bile bütün *değerler* “1) Değeri belirlenecek şeyle değiştirebilir benzemez bir öge; 2) Değeri söz konusu olan şeyle karşılaştırılabilir benzer ögeler” (Saussure, 1998:168) tarafından oluşur. Bu bağlamda bir sözcük aynı türden bir sözcükle karşılaştırılabilir olmalı ve benzemez bir kavramla değiştirilebilir olmalıdır. Sözcüğün herhangi bir kavramla değiştirilebileceğini, bir başka deyişle sadece ne anlama geldiğini bulmak *değerini* saptamaya yardımcı olmayacaktır ve bu nedenle sözcük benzer *değerlerle*, karşıtlık kurabileceği öbür öğelerle karşılaştırılmalıdır (Saussure, 1998:169). Konuyla ilgili olarak Saussure’ün bilinen örneğine dikkat çekmekte yarar vardır:

“Fransızca *mouton* “koyun” İngilizce *sheep*’le aynı anlama gelebilirse de aynı değeri taşımaz. Bunun için birçok neden vardır. Bu nedenlerden biri özellikle şudur: pişirilip hazırlanarak sofraya getirilen ete İngilizce’de *mutton* denir, *sheep* denmez. *Sheep* ile *mouton* arasındaki değer ayrılığı, ilk sözcüğün yanında ikinci bir öge bulunmasından, Fransızca’ da ise böyle bir duruma rastlanmamasından doğar.” (Saussure, çev. Vardar, 1998:169)

Bu örnekte diller arasında sözcüklerin anlamlarının farklılaştığı ve koyun sözcüğünün *değer* ayrılığı görülmektedir. Sözcüğün içinde bulunduğu anlam alanının da sözcüğün *değerinde* belirleyici olması *sözlüksel alan* çalışmalarına dikkat çekmeyi gerektirir.

Sözlüksel alan kavramı özellikle Jost Trier’in çalışmalarında karşımıza çıkar. Araştırmacı, Saussure’ün dil kuramındaki sistematik ve yapısalcı yaklaşımı benimseyerek sözcük alanı içindeki örneksel ilişkilere yoğunlaşır (Schwaika, 2002:11). Sözlüksel Alan Kuramını bir dilin söz varlığındaki anlamsal bağları açıklamak için geliştiren Trier, hiçbir sözcüğün insan bilincinde bağımsız biçimde yer almadığını vurgular. Bu bağlamda bir sözcüğün anlaşılması için *sözlüksel alanın* tamamının bilinmesi gerekir, ancak *sözlüksel alana* tümüyle egemen olduğumuzda bir sözcüğü doğru anlayabiliriz. Anlam *sözlüksel alan* sayesinde vardır; *sözlüksel alan* olmazsa anlam da olmaz (Trier’den akt. Özbent, 2013:56, 57). Berke Vardar’ın tanımına göre “[...] sözlüksel ya da terimsel alan sözlüksel ya da terimsel nitelikli birimlerle bunların kurduğu bağlantılardan oluşur” (Vardar, 1983:6). Söz konusu birimlerin içerik düzlemi anlamsal alanı oluşturur. Bu anlamda “[s]özlüksel ya da terimsel göstergelerin bağlantıları özgül bir değerler dizgesidir; anlamsal alanda ise anlambirimcilerin örgütleniş ve eklemeliş söz konusudur” (Vardar, 1983:6). Saussure’ün *değer* kavramı da bu bakımdan *sözlüksel alan* ile ilişkilendirilebilir çünkü sözcüklerin anlamı aynı zamanda onların *değerleri* ile ilgilidir. Bir sözcüğün geçerliliği dahası uygun kullanımı, yalnızca komşu ve karşıt sözcüklerin geçerliliğinden ayırt edilirse tanımlanabilir. Bir başka anlatımla, sözcüğün konumu dil dizgesi içerisinde ait olduğu *sözlüksel*

alandaki diğer sözcükler ile karşılaştırıldığında belirlenebilir. Dil dizgesi içerisinde sözcükler karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu için sözcüklerin anlamı *değerleriyle* de ilişkidir. Trier *sözlüksel alanın* dil içerisinde geçerli olup sözcüklerin gösteren kısmı ile ilgili olduğunu savunur ancak günümüzde *sözlüksel alanın* hem göstereni hem de gösterilene içerdiğini belirtmek yerinde olacaktır (Özbent, 2013:57).

Sözlüksel alanla ilişkili olarak anlambirimcik çözümlemesi yapmak da sözcük alanlarını sıralamak ve farklılaştırmak için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Almanca “sterben” (ölmek) eyleminin *anlambirimcik çözümlemesi* ile ilgili çalışmalarda yaygın biçimde ele alındığını belirtebiliriz. Sterben (ölmek) eylemi yansız olan, farklı nedenlerden kaynaklanan vb. gibi çeşitli ulamlarda değerlendirilebilen bir eylemdir. Dolayısıyla bu eylemin bağlam içerisinde doğru kullanımı için söz konusu bütün bu bağlantılarına bir başka deyişle *sözcük alanlarına* göz atmak gerekir. Örneğin Klaus Baumgärtner “sterben” (ölmek) eyleminin *sözlüksel alanını* şöyle betimler: “umkommen” (ölmek) eylemi dış nedenlere bağlı olarak hastalık ve yaralanma (Krankheit und Verletzung), yaşamsal bir gereksinimin olmayışı (Mangel), dış etkilerden (Einwirkung) kaynaklı ölüm ve bunların hemen altında da ölüm nedenleri açıkça belirtilir (Baumgärtner, 1966:191). Bu bağlamda eşanlamlılık söz konusu olduğunda içerik açısından ince ayrımlar yapmak önemlidir ve bu da ancak dar bir alanda çok sayıda sözcüğün karşılıklı olarak belirlenmesiyle olanaklıdır (Weisberger, 1971:106). Bağlantılı olarak Erdim Öztokat, *Anlam Çözümlemesi: Fransızca’da Duygu Sözlüksel Alanı* başlıklı çalışmasında *anlambirimcik çözümlemesine* yönelik araştırmacıların daha özgün betimleme örnekleri geliştirdiklerini vurgular. Öztokat’a göre “[s]esbilim alanındaki sesbirimcik çözümlemesi örneksenerek, anlambirimler de gösterilen bölümünü oluşturan en küçük anlamsal özellikler olarak tanımlanan anlambirimciklere indirgenebilir” (Öztokat, 1990:158). Bir anlambirimin sahip olduğu bütün anlambirimcikler, anlambirimcik demetini oluşturur ve bu demette hem değişmez anlambirimcikler hem de değişken anlambirimcikler yer alır. Bu konuda özellikle Pottier’in çalışmalarına dikkat çekilebilir; araştırmacı sandalye, koltuk, tabure, kanep, puf gibi oturacak nesnelere dizgesini, ayaklı/ayaksız, tek kişilik/çok kişilik, arkalı/arkalıksız, kollu/kolluksuz gibi ikili ayırıcı özellikler aracılığıyla belirler (Öztokat, 1990:158, 159). Bu yöntemle sınırlı sayıda anlambirimcikler ile bir dilin tüm sözcüklerinin kapsamlı bir şekilde çözümlenebileceği belirtilebilir.⁴ Buraya kadar Saussure’ün yaklaşımı ve bu yaklaşımla ilişkili olan kavramlar ve yöntemler ele alınmıştır. Yapısal düşünceden metindilbilime geçişte etkili olan *eşdeğerlik* kavramına dikkat çekmek bütünlük açısından yerinde olacaktır.

Eşdeğerlik kavramı önceleri dilbilimde daha sonra çeviribilimde ele alınmıştır. Wills 1950’li yıllarda özellikle Almanca karşılaştırmalı dilbilim altında yürütülen çeviri çalışmalarında ele alınan bu kavramın, teknik disiplinlerden ya da biçimsel mantık alanından alındığını belirtir (Wills’den akt. Prunch, 2002:33). Banu Tellioğlu *Çeviri Etiğinin Dünü ve Bugünü* başlıklı

4 *Sözlüksel alan ve anlambirimcik çözümlemesi* ile ilgili örnekler için bkz.: <http://www.fb10.uni-bremen.de/khwagner/semantik/pdf/Felder.pdf>, 24.04.2020.

çalışmasında, dilbilimcilerin çeviride *eşdeğerliğin* yakalanması gerektiğini savunduklarını ve dilbilimciler için *eşdeğerliğin* çeviride dilbiliminin bilimsel temellerinden yararlanıldığında kesinlikle yakalanabilecek olan anlatımlar arasındaki denklige gönderme yaptığını belirtir (Tellioglu, 2018:116). Vardar ise bu kavramı “[k]arşılıklı içerme bağıntısı” (Vardar, 2002:94) olarak tanımlarken; Kâmile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy “Değişik dilbilgileri (equivalence) arasında güç eşitliği ilişkisi; Çeviride kaynak ve erek dillerde yapı, anlam ve işlev ilişkisi kurma ile ilgili nitelik” (İmer/Kocaman/Özsoy, 2011:120) olarak ele alır. *Eşdeğerlik* başlangıçta metinlerden çok dillerin iç dizgeleriyle ilgili yapılan çalışmalarda ön plandadır ve dil dizgeleri eşdeğerlerine göre karşılaştırılır (Prunc, 2002: 34). Bu bağlamda bu tür çalışmaları gerçekleştiren kimi dilbilimciler çeviri tarihi içerisinde “[ç]eviriyi dilbilimsel bakış açısıyla ele alan kuramcılar” (Tahir-Gürçağlar, 2014:113; Kuran-Burçoğlu, 2010:51) olarak değerlendirilir. Bu kuramcılara örnek olarak Roman Jakobson, *Stylistique Comparée* yaklaşımının temsilcileri Jean Paul Vinay ve Jean Darbelnet, Otto Kade, Gert Jäger ve Albrecht Neubert’in bulunduğu Leipzig Okulu temsilcileri verilebilir. Bu araştırmacılar *eşdeğerliği*, kaynak ve erek dilde aynı olayın farklı biçimsel ya da yapısal yollarla betimlemesi olarak ele alır. Bununla birlikte Jäger, erek metnin alıcıları için erek metnin iletişimsel değerinin kaynak metnin alıcılarındaki aynı iletişim değerine sahip olması olarak tanımladığı *iletişimsel eşdeğerlik* kavramını öne sürer ve bu yolla tek tek öğelerden sıyrılıp odağı metnin bütününe yönlendirerek metindilbilim alanına yaklaştırmaya başlar (Prunch, 2002:59). J. C. Catford’un *metinsel eşdeğerlik* ve *biçimsel denklik* ayrımı, özellikle Werner Koller’in *düzanlamsal, yananlamsal, metin türüne bağlı, edimsel, biçimsel-estetik eşdeğerlik* ve Eugene Nida’nın *biçimsel* ve *devingen eşdeğerlik* ayrımı ile kavrama bakışın zamanla değiştiği, yapısal boyutun yanında metin boyutunun da söz konusu olmaya başladığı belirtilebilir. Dahası çalışmaların *dizgeden* metne kaymaya başladığı ve metin düzeyinde bir *eşdeğerlik* arayışının da metindilbilimin kuruluşunda etkili olduğu ileri sürülebilir.

Bu bağlamda metindilbilime dikkat çekildiğinde, metindilbilim kurulmadan çok daha önce metinlerle ilgili çalışmalar yapıldığını ancak bu çalışmaların tümünün ağırlıklı olarak sözcük ve tümce ile sınırlı kaldığını belirtmek olanaklıdır. Harris, dilin dağınık şekilde sözcüklerden ve tümcelerden oluştuğunun tersine metin biçiminde kullanıldığını belirterek dilbilimsel çalışmaları metin ötesine taşımada öncülük eder (Şenöz-Ayata, 2005: 17). Dilde göstergebilimsel ve anlambilimsel olarak iki ayrı anlamlama türü olduğunu vurgulayan Benveniste, göstergebilimsel olguyu dil göstergesine özgü olan ve göstergeyi oluşturan; anlambilimsel olguyu da söylemin oluşturduğu özel bir tür olarak tanımlar. Metindilbilim alanında çalışan araştırmacılar da tümceden yola çıkmanın dilbilimdeki birçok problemi çözmede yetersiz olacağını savunarak metin düzleminden yola çıkılması gerektiğini vurgularlar (Şenöz-Ayata, 2005:21). Metin çözümlemesi farklı disiplinlerde bütüncül bir yaklaşım gerektirdiği için 1960’ların sonunda kapsamlı ve disiplinlerarası bir bilim olarak ortaya çıkar (Vater, 1994:236). Bu bağlamda metindilbilimin sunduğu bütün kavram ve yöntemler çalışmamızın kapsamını aşacağından, çeviri alanında doğrudan işlevsellik gösterdiği varsayılan *metinsellik ölçütleri* ve *metin türü* konularına değinmek yerinde olacaktır.

Metinsellik ölçütleri bağlamında De Beaugrande ve Dressler'in çalışmaları dikkat çekicidir. Metni iletişimsel bir varoluş biçimi olarak tanımlayan araştırmacılar, dilsel bir yapının metne dönüşebilmesi için bir metnin yedi ölçüt barındırması gerektiğini ileri sürer ve bu ölçütleri *uyumluluk, tutarlılık, niyet ve kabul edilebilirlik, durumsallık ve metinlerarasılık* olarak sıralar (De Beaugrande/Dressler, 1981:39, 40). *Uyumluluk* dilbilgisi bağımlılıkları, *tutarlılık* ise metinlerin anlam ve kullanımı bakımından bir bütün halinde bulunması ile ilgilidir (De Beaugrande/Dressler, 1981). Bu iki ölçüt metnin iç düzleminde dilbilgisel ve sözcüksel ilişkileri içerir ve bu nedenle metin odaklı ölçütler olarak değerlendirilir (Kurtul, 2014:25). *Niyetlilik* uyumlu ve tutarlı bir metin üretmek isteyen yazarın tutumu; *kabul edilebilirlik* metin alıcısının tutumu; *bilgilendirici olma* yeni ve beklenmedik olanın bilinen ve beklendiği olana eklenmesi, bir başka anlatımda yeni bir bilgi aktarılması; *durumsallık* metnin dil dışı bağlamda, iletişim durumuyla ilgili etmenler; *metinlerarasılık* bir metnin kullanımını daha önceki dönemlerde yazılan bir ya da daha fazla metnin bilgisine bağlı kılan etmenler ile ilgilidir (De Beaugrande/Dressler, 1981). Bu ölçütler ise metnin iletişim düzlemiyle ve bağlamıyla ilgili olduğundan metin dışı ölçütler olarak ele alınabilir.

Metin sınıflandırması, metindilbilimin temel konularından biri olarak değerlendirilebilir. Bu konuda özellikle ruhbilimci ve dilbilimci Karl Bühler'in tasarladığı Organon Modeli'nden yararlanır. İletişim durumunun temelinde dilsel bir gösterge olduğunu savunan araştırmacı dilsel göstergenin başlangıçta sadece maddi bir gerçek olduğunu, konuşmacı (gönderici), onu kaydeden dinleyici (alıcı), konuşmacının söz ettiği tanımlanmış nesnelere ve gerçekler olarak çevresiyle üç yönlü ilişkiye sahip olduğunu ileri sürer (Coseriu, 2007:72; karşılaştır. Dressler, 2001:11, 12). Konuşmacının psikolojik durumunu (ya da daha genel olarak durumu) anlatmak göstergenin işlevidir ve burada *anlatım işlevi* yer alır. Dinleyici yönünde göstergenin işlevi bir şey yapmasını istemek, daha doğrusu göstergeyi almak ve yorumlamak ön plandadır ve alıcıda bir hareket uyandırıp ondan bir şey yapmasını istendiğinden burada *çağrı işlevi* vardır. Nesnelere ve gerçeklikleri açıklamak göstergenin işlevidir ve burada göndericinin iletişim kurmak istediği arı bilgi ön planda olduğu için *gönderge işlevinden* söz edilir (Coseriu, 2007:73, 74). Bu modelin, çoğu *metin sınıflandırması* için temel alındığını belirtmek yerinde olacaktır. Konuyla ilgili olarak Emel Ergun ölçütlerin ve sınıflandırmaların çeşitliliği nedeniyle *metin sınıflandırmalarının* ulamlaştırıldığını vurgular (Ergun, 2004:108).

Jakobson ise Bühler'in modelini geliştirerek iletişim modelinde altı işlev belirler. *Anlatım işlevi* anlatıya yöneliktir; *gönderge işlevi* bağlama ve bilgi vermeye dayalıdır; *çağrı işlevi* alıcıya yöneliktir; *sanatsal işlev* iletiye yöneliktir ve estetik bir işlev amaçlar; *ilişki işlevi* kanala yöneliktir ve kanalın iletişime uygunluğunu sorgularken kullanılır; *üstdil* düzgüne yöneliktir ve anlatının iletişim araçlarıyla ilgili yorumları bu işlevi karşılar (Kerimoğlu, 2019:125, 126). Jakobson'un bu altı işlevine dayanarak altı temel metin türü saptanır ve bunlar *anlatımsal metinler, çağrı metinleri, göndergesel metinler, yazımsal metinler, ilişkisel metinler, üstdil metinleri* olarak sıralanabilir (Rück'den akt. Ergun, 2004:108). Blinker de baskın işlevi metin

türlerinde farklılaşma için temel ölçüt olarak alarak beş temel metin türü ayrımını yapar ve bunları *bilgilendirici işlevi olan metinler, çağrı metinleri, yükümlülük içeren metinler, iletişim işlevi olan metinler, beyan etme işlevi olan metinler* olarak sıralar (Blinker'den akt. Helbig, 2002:286). J.M. Adam içeriğin düzenleniş biçimini göz önünde tutarak metin türlerini *betimleme türü, anlatı türü, kanıtlama türü, açıklama türü, söyleşi türü* (Adam'dan akt. Ergun, 2004:108) olarak sınıflandırır. Özetle araştırmacılar tarafından birebir aynı sınıflandırılmalar yapılmasa da benzer işlevlere ve içeriklere sahip çeşitli metin türü sınıflandırmasına gidildiği belirtilebilir.

2. Çeviri Kuramlarında Dilbilimsel Kavram ve Yöntemlerin İzleri

Çeviribilimin oluşum sürecinde ve özerkliğini kazandıktan sonra geliştirilen çeviri kuramlarına baktığımızda, işlevselci yaklaşımlardan Çeviri Odaklı Metin Sınıflandırması ve Skopos Kuramı, Betimleyici Çeviri Çalışmalarından Çoğuldizge Kuramı ve çeviriyi yorumlayıcı bakış açısıyla değerlendiren Yorumlayıcı Anlam Kuramı üzerinde dilbilim etkisini görmek olanaklıdır. Bu bağlamda bir önceki başlıkta ele alınan *dil/söz* karşıtlığı, *dizge, değer, sözlüksel alan, anlambirincik çözümlemesi, eşdeğerlik, metinsellik ölçütleri, metin sınıflandırılması, metin türleri* kavram ve yöntemlerinin yansımaları bu kuramlarda gözlemlenecektir. Bilindiği üzere bu kuramların hepsi çeviribilim alanına özgüdür ve erek odaklı bir yaklaşımla geliştirilmişlerdir.

İlk olarak çeviriye yönelik *metin sınıflandırması* üzerine özellikle Katharina Reiss'in çalışmalar yaptığı ileri sürülür (Stolze, 2008:112). Reiss ve Vermeer, çeviri uygulamasında metinlerin çeşitliliği göz önüne alındığında metindilbilim örneğinden yola çıkarak sınıflandırmaya gidilebileceğini vurgular (Reiss/Vermeer, 1991:204). Reiss *Texttypen, Übersetzungstypen und die Beurteilung von Übersetzungen* [Metin Tipleri, Çeviri Türleri ve Çeviri Değerlendirmesi] başlıklı makalesinde, modern dilbilim araştırmaları metin dışı öğelere bir başka deyişle metindilbilime yöneldiği zaman çevirinin bir tür dilsel işlem olduğunu ve dilbilimle ilişkili olduğunu vurgular. Ayrıca araştırmacıya göre çeviri ile ilgili bir metin sınıflandırması oluşturmak için iletişimsel durumlara göre metinlerin iletişim işlevlerini yerine getirdiğini sorgulamak gerekir (Reiss, 1977:97). Metindilbilimde *metinleri sınıflandırma*, metin türlerini tanımlama olanaklarını ve yöntemlerini araştırma ön plandayken, çeviribilimde çeviri koşulları ve olasılıkları göz önünde bulundurarak *metin tipi sınıflandırılmasına* gidilir.⁵ Metindilbilimde tek dildeki metinlere

5 Reiss ve Vermeer yaptıklarında metin türü (Textorte) ve metin tipi (Texttyp) kavramlarının, metindilbilimin tersine çeviribilimde farklı anlamlarda ele alınmadığını belirtir. Konuyla ilgili incelenen kaynaklarda da metin türü ve metin tipi kavramları arasında çeviribilim alanında belirgin bir farklılaşmaya gidilmediği saptanmıştır ve bu nedenle çalışmamızda *metin tipi (sınıflandırması)* kavramı ele alınmıştır. Metin türü kavramıyla yinelenebilir iletişim eylemlerine bağlı olan ve sıklıkla ortaya çıkmaları nedeniyle karakteristik dil kullanımı ve metin tasarım örneklerinin meydana geldiği bireyler arası konuşma ve yazma eylemi tipleri ele alınır. Bu bağlamda destan, masal gibi bütün yazılı kültürde bulunanlar genel metin türleri; sone, gazel gibi bütün kültürlerde bulunmayanlar genellikle birbiriyle ilişkili olmayan farklı bireysel dillerdeki metin türleri; Japon şiir türü olan Haiku gibi tek bir dilde kullanılanlar tek dilde metin türleri olarak tanımlanır (Reiss/Vermeer'den akt. Göpferich, 1999:62). Metin tipi kavramıyla ise belirli özellikleri paylaşan metin türlerinin sınıflandırılmasına dikkat çekilir ve çalışmamızdaki *metin tipi sınıflandırması* kavramıyla belirli özellikleri paylaşan metin türlerinin bir arada bulundurulmasına gönderme yapılmaktadır.

odaklanılırken çeviribilimde çevrilmiş ya da çevrilecek olan metinler ele alınır (Reiss/Vermeer, 1991:204). Reiss ve Vermeer'e göre herhangi bir kültürdeki bir metnin durumu büyük ölçüde metnin yazarının metnin oluşum türüne göre vermek istediği işleve bağlıdır. Bu bağlamda yazarın metninde dilselleştirdiği amaç ile metin genel bir iletişim işlevi içerir ve dolayısıyla metnin kültürel bir topluluk içinde bir konumu vardır (Reiss/Vermeer, 1991:205). Bühler'in *anlatım*, *çağrı* ve *gönderge* olarak dilin üç temel gösterge işlevi olduğunu vurgulayan modeline dayanarak, Reiss her biri metin yazarının iletişim amacına göre belirlenen metinlerin üç temel işlevini ele alır ve belirlediği bu temel işlevlere bağlı olarak öncelikle *biçim ağırlıklı*, *içerik ağırlıklı* ve *çağrı ağırlıklı* olarak üç metin tipi tanımlar (Stolze, 2008:112). Araştırmacıya göre “[i]çerik ağırlıklı metinlerde içeriğin ve bilginin aktarılması ön plandayken, biçim ağırlıklı metinlerde ise doğal olarak içerik aktarımının dilsel biçimi baskın bileşeni oluşturur, çağrı ağırlıklı metinlerde ise temel özellik dil dışı etkilerin sağlanması olarak ön plana çıkar” (Stolze, 2008:113). Grafik, akustik ve optik türden dil dışı bir başka deyişle teknik medyaya ve dilsel olmayan anlatım biçimlerine bağlı *görsel işitsel metinler* de dördüncü metin tipi olarak ele alınır (Reiss'dan akt. Stolze, 2008:113). Reiss çalışmasını geliştirerek metindilbilimde ele alınan tanımlama ölçütleri yerine yazarın rolünü ve eğilimini daha fazla vurgulayarak metin sınıflandırmasını şöyle oluşturur:

- “1) Bilgi aktarıcı metinler (konu odaklı): Rapor, makale, evrak, kullanım talimatları, yorum, alan kitapları vb.
- 2) Güzel duyuşsal metinler (gönderici odaklı): Roman, hikâye, lirik, oyun, komedi, didaktik şiir, biyografi vb.
- 3) Yönlendirici metinler (davranış odaklı): Vaaz, propaganda, reklam, demagoji, broşür, hiciv, siyasi roman, yorum vb.” (Reiss'dan akt. Stolze, 2008:113).

Bununla birlikte araştırmacı çeviri yönteminin metin tipiyle belirlendiğini savunarak metnin işlevinin korunması gerektiğini belirtir. Bu bağlamda bilgi aktarıcı metinlerde içerik düzleminde değişmezlik temel alınarak konuya uygun yalın ve düz çeviri; güzel duyuşsal metinlerde sanatsal yaratımda bir benzeşim ilişkisi ve yazara uygun çeviri; yönlendirici metinlerde metin içi çağrının özdeşliği ön planda tutularak uyarlayıcı çeviri; görsel işitsel metinlerde ise içerik düzleminde değişmezlik ve metin içi çağrının özdeşliği gözetilerek medya ve bağlantıya uygun çeviri izlenmesi gerektiğini ileri sürer (Stolze, 2008:114). Reiss'ın bu sınıflandırmasının metinlerin salt bir işlev içermekten çok birkaç işlevi ya da aynı anda birçok işlevi barındırabildiği için konuyla ilgili kaynaklardan yola çıkarak birtakım eleştirilere maruz kaldığı saptanabilir. Ancak araştırmacının ele aldığı yaklaşımıyla 1960'ların dilbilimsel çerçevesini metinlere kaydırarak dilsel düzeyin yanı sıra kültürel boyuta da değindiği belirtilebilir (Tahir-Gürçağlar, 2014:123).

Çalışmanın bir önceki başlığında ele alınan De Beaugrande ve Dressler tarafından betimlenen *metinsellik ölçütlerinin* de çeviri çalışmaları için yol gösterici olacağı ileri sürülebilir. Gül Durmuşoğlu *Metin Dilbilim, Çeviri Süreci ve Çeviri Değerlendirmesi* başlıklı çalışmasında, dili işlevsel bir iletişim aracı olarak ele alan söylem çözümlemesi, metindilbilim ve son yirmi

yılda toplumdilbilim, göstergebilim gibi alanlardaki gelişmelerin çeviribilimi olumlu yönde etkilediğini belirterek Reiss gibi kimi çeviribilim kuramcılarının metindilbilim ilkelerini benimseyen çeviri eleştirisi modelleri geliştirdiklerini ileri sürer. Bu bağlamda De Beaugrande ve Dressler'in metindilbilim ve edimbilim alanlarındaki araştırmaları temel alarak sundukları *metinsellik ölçütlerinin* çeviri sürecinde ve çeviri değerlendirmesinde yol gösterici olduğunu savunur. Dahası erek metindeki ve kaynak metindeki eşitlik derecesini ölçmede ve kaymaları saptamada *metinsellik ölçütleri* yol göstericidir (Durmuşoğlu, 1991:106). Kamil Kurtul *Metindilbilimin Çeviri Öğretimine Yansımaları* başlıklı çalışmasında, De Beaugrande ve Dressler'in *tutarlılık* ve *bağdaşıklık*⁶ ölçütlerinin çevirideki işlemselliğini sorgular. Araştırmacıya göre çevri metnin metinselliğinin özgün metne göre ölçülmesi gerekliliği, doğal bir dilsel topluluğa ait metnin bir diğer dilsel topluluğun diline de metin olarak çevrilmesini gerektirir. Dolayısıyla çeviri kuramlarının hem kaynak dilde hem de erek dilde *metinsellik ölçütlerini* açıklayabilen bir özellik taşıması gerekir (Kurtul, 2014:22).

Bununla birlikte çeviride özellikle kaynak metnin çözümlenmesi aşamasında metindilbilimin sunduğu yöntemlerin kullanılabilmesini belirtmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda Stolze, çeviriye hazırlık aşamalarından biri olan metin çözümlenmesine dikkat çekerek bir metinde yer alan *sözcük alanlarının* incelenmesinin de metin çözümlenmesiyle ilgili olduğunu vurgular (Stolze, 2008:161). Araştırmacıya göre çevirmen *sözcük alanlarını* dikkate almadığında erek metin kaynak metne göre anlatım gücünü büyük oranda kaybeder (Stolze, 2008:161).⁷ Bu bağlamda bir dilin söz varlığında yer alan sözcüklerin anlamsal bağıntılarını açıklamak amacıyla geliştirilen Sözlüksel Alan Kuramının, çevirmenlerin sözcükleri tanımlarını ve çeviri süreçlerinde sözcükleri doğru bağlamlarda kullanmalarını destekleyebileceği ileri sürülebilir. *Sözlüksel alan* bilgisi yetersiz olan bir çevirmen daha geniş kapsamlı bir sözcüğü seçerek anlamın asıl etkisini yok edeceğinden yanlış bir çeviri yapabilir. Bu noktada alan bilgisi sözlük çalışmalarında çevirmenlerin doğru seçimi yapmalarını sağlayabilir (Özbent, 2013:62). Bir önceki başlıkta ele alınan *değer* kavramının da *sözlüksel alanla* iç içe olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü söz konusu dildeki bir sözcüğün o dilin dizgesi içindeki yerini, daha açık bir deyişle *değerini* görebilme açısından alanının önemli olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Bir çevirmenin *sözlüksel alanı* göz ardı etmesi sözcüğün *değerini* de göz ardı etmesi anlamına gelir. *Sözlüksel alan* kavramıyla ilişkili olarak *anlambirimcik çözümlenmesinin* de sözcüklerin anlamını belirlemede yardımcı bir yöntem olduğu ileri sürülebilir. Sözcükler anlamsal olarak ayırt edici özellikleri sayesinde birbirinden ayırt edilebilirler ve bağlama uygun olarak seçilebilirler. Sonuç olarak kaynak dildeki kavramların içerdiği anlambirimcikler ile erek dildeki kavramların içerdiği anlambirimciklerin birbiriyle anlamsal olarak örtüşüp örtüşmediği, çeviri sürecinde

6 Bir önceki başlıkta *bağdaşıklık* kavramı için *uyumluluk* kullanılmıştır ve anlam karışıklığını önlemek adına iki kavramın da aynı göndermede bulunduğu anımsatmakta yarar vardır.

7 Konuyla ilgili olarak yazınsal çeviri uygulaması üzerinde *sözlüksel alan* ve çeviriye yönelik metin çözümlenmesi örneği için bkz.: Stolze, Radegundis (2008) *Übersetzungstheorien- Eine Einführung*, Tübingen: Narr Francke Attempto, s. 161-162.

dikkat edilmesi gereken bir konudur ve *anlambirimcik çözümlemesi*, kavramların dillerarası aktarım sürecinde çözümlenmesinde yol gösterici olacaktır.

Skopos Kuramının dilbilimsel kavram ve yöntemlerle ilişki kurabildiğimiz bir diğer kuram olduğu belirtilebilir. Hans J. Vermeer, 1978 yılında kaleme aldığı *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie* [Genel Bir Çeviri Kuramı İçin Bir Çerçeve] başlıklı makalesinde ilk kez Skopos Kuramına değinerek her çevirinin bir amaç doğrultusunda gerçekleştiğini ileri sürer (Vermeer, 1978). Vermeer kuramını Katharina Reiss ile 1984 yılında yazdıkları *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* [Genel Bir Çeviri Kuramının Temelleri] başlıklı yapıtlarında kapsamlı şekilde ele alır (Reiss/Vermeer, 1984). Araştırmacılar yapıtlarında Skopos Kuramının dilsel ve kültürel çalışmalara dayanan, metindilbilimsel ve yorumsal yönleri dikkate alan kapsamlı bir kuram olduğunu ileri sürer. Çeviri uygulamaları dilbilimin edimbilim çatısı altında ele alınır (Reiss/Vermeer, 1991:VI, 1). Bu bağlamda Skopos Kuramının kültürbilim, uygulamalı dilbilim, edimbilim ve metindilbilim gibi çeşitli disiplinlerin etkisi altında geliştirildiği belirtilebilir (Durukan, 2003:74). Özellikle yapıtın giriş bölümünde ve ilk bölümde, kitap boyunca ele alınacak kimi dilbilimsel kavramların yer aldığı görülür. Yine ilk bölümde dilin çok anlamlılığına vurgu yapılarak gösterge, dil göstergesi, göstergesellik, dizgesellik, sözlüksel alan gibi Yapısalcılık Kuramının kavramlarının yer aldığından söz edilebilir. Bu konuda araştırmacıların kuramı ele alırken açık bir biçimde dilbilimin kavramlarından yararlandıklarını vurguladıkları da görülür (Reiss/Vermeer, 1991:18). Vermeer *Çevirinin Doğası-Bir Özet* başlıklı bildirisinde, Saussure'ün kendisiyle çelişerek bir göstergenin iki yanını bir kâğıdın önü ve arkası gibi ayrılmaz bir bütün olarak ele aldığını belirtir. Bu da biçim değişikliğiyle kaçınılmaz olarak işlevin de yerini başka bir işleve bırakmasını beraberinde getirir. Vermeer ise göstergelerin kendi içinde varlığı olmadığını, olguların bir kişi için belli çevre koşullarında anlam ve önem kazandığını öne sürer (Vermeer, 2012: 166, 167). Yapısalcılık Kuramının tersine Skopos Kuramı, gösteren ve gösterileni bağımsız olarak ele alır ve dilbilimsel açıdan bakıldığında bir kavramın anlamının bireye, ortama ve zamana göre değişmesi bir metnin alımlanmasının görece olduğunu gösterir (Yücel, 2007:134). Bu yaklaşımın çeviriyi dil dizgesi bağlamında ele alan yaklaşımlar için geçerli olduğu ancak metindilbilimle birlikte gelişen tümce ötesi çalışmaları göz önünde bulundurmadığı ileri sürülebilir. Vermeer ve Reiss'a göre bir kişi belli bir yerde ve zamanda, bir amaç doğrultusunda anlamlı bir şey söylediğinde ya da yazdığında bir metin üretmiş olur ve bu da bir amaca ulaşmak için gerçekleştirilen bir eylem olarak adlandırılır (Reiss/Vermeer, 1991: 18). Araştırmacılar kuramı şöyle özetler:

- “1) Bir çeviri ürünü amaca bağlıdır;
- 2) Bir çeviri ürünü kaynak dil ve kaynak kültürdeki çeviri talebi hakkında erek dil ve erek kültürdeki bilgi talebidir;
- 3) Bir çeviri ürünü geri çevrilemez şekilde bir bilgi teklifini açıkça yansıtır;
- 4) Bir çeviri ürünü kendi içinde tutarlı olmalıdır;
- 5) Bir çeviri ürününün kaynak metinle tutarlı olması gerekir;

6) Listelenen kurallar, verilen sıra düzenine göre hiyerarşik olarak düzenlenmiştir.” (Reiss/Vermeer, 1991: 119)

Görüldüğü üzere Skopos Kuramının altı ölçütten oluştuğu ve öncelikli ölçütün çevirinin amacı olduğu, sırasıyla çevirinin kaynak metin ve erek metin arasında bir bilgi sunumu olduğu ve çevirinin hem kendi içinde hem de kaynak metinle *tutarlı* olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte araştırmacılar, kaynak ve erek metin arasındaki ilişkiyi kaynak metin değerlerinden oluşan i kümesinin hedef metin değerlerinden oluşan bir j kümesiyle temsil edilmesi olarak açıklar. Buradaki değer kavramı ile çevirinin sadece dilsel, özellikle biçime dayalı dilsel olguların aktarımından çok kültürel ve dilsel bir aktarım süreci olduğuna gönderilme yapılır (Reiss/Vermeer, 1991:122). Bu bağlamda dil dizgelerine bağlı bir aktarımın ötesinde kültürel bir aktarımdan söz edildiği belirtilebilir.

Kuramda *eşdeğerlik* kavramının bir metin çiftinin tek tek dil göstergeleri arasındaki ilişki ve tüm metinler arasındaki ilişki olarak tanımlandığı görülür. Bununla birlikte eşdeğer bir metin dilsel metin görünümünden çok *kültürel eşdeğerliği* de kapsar (Reiss/Vermeer, 1991:131). Uygunluk⁸ kavramının da kuramda yer aldığı belirtilebilir ve bu kavrama göre erek dildeki gösterge seçimi çevirinin amacına göre yerleştirildiğinde uyumlu bir çeviri gerçekleştirilmiş olur. “Skopos Kuramına göre uygunluk daha önce sunulan dilbilimsel kuramların kaynak ve erek metin arasında kurmaya çalıştıkları “eşdeğerlik” ilişkisinin önüne geçer ve çeviriyi kaynak metnin özelliklerine göre değil, öngörülen işleve uygun biçimde oluşturulan bir metin olarak tanımlar” (Tahir-Gürçağlar, 2014:125). *Eşdeğerlik* ise bir erek metin ile ilgili kültürde aynı iletişim işlevini aynı düzeyde gerçekleştirebilen bir kaynak metin arasındaki bir ilişkidir, uygunluğun özel bir türüdür (Reiss/Vermeer, 1991:139, 140). Bu bağlamda 50’li yıllarda yapılan çeviri çalışmalarında dil dizgeleri arasında bir *eşdeğerlik* arandığı ve bu bağlamda amaç, işlev ve erek kültürü göz önünde bulunduran Skopos Kuramından ayrıldığı ancak metin ve kültür düzleminde aranan *eşdeğerliğin* tümce üstü çalışmalarla benzerlik gösterdiği ileri sürülebilir. Vermeer yapısalcı yaklaşımlardaki çeviri anlayışı ile ilgili olarak kaynak metin ve erek metin arasındaki ilişkinin dil düzleminden öteye gidemediğini, çevirinin kaynak metnin sözdizimsel açıdan birebir aktarımı olduğunu, dahası sözcük sayısının bile eşit olması gerektiği biçiminde ele alındığını öne sürer. Araştırmacıya göre çeviride kaynak metnin sözdizimsel yapısından çok çevirinin önceden belirlenmiş bir amaçla ve kaynak metindeki işlevini erek metinde de yerine getirecek biçimde aktarılması ön planda olmalıdır (Vermeer’den akt. Şevik, 2016:192). Araştırmacının bu yaklaşımının Yapısalcılık Kuramı için geçerli olduğu savunulabilir ancak metindilbilimin çeviribilime ışık tuttuğu bir gerçektir. Sigmund Kvan *Grundlagen einer textlinguistischen Übersetzungswissenschaft: Forschungsüberblick und Hypothesen* [Metindilbilimsel temelli çeviribilim: araştırmaya genel bakış ve hipotezler] başlıklı çalışmasında, metindilbilimi çeviribilim için kuramsal bir temel olarak görür ve araştırmacıya

8 Kaynaklarda Skopos Kuramı altında yeterlilik ve uygunluk biçiminde iki farklı kullanımına rastlanan “adäquatheit” kavramı, çoğunlukla uygunluk olarak karşılandığından bu çalışmada da aynı biçimde kullanılmıştır.

göre metindilbilimsel yaklaşımların çözümlemesi çeviribilimde oldukça dikkat çekicidir (Kvam, 2019:22). Kvam Vermeer'in başka çalışmalarında metindilbiliminden *tutarlılık* gibi ulamların ödünç alınarak yeniden tanımlandığını ve çeviri eylemi bağlamında kullanıldığını belirtir (Kvam, 2019:27). Ergun ise Vermeer'in görüşüyle ilgili sözlerini şöyle dile getirir:

“Konuşucunun ya da üreticinin göz önünde bulundurulmadığı dil biliminin yetersizliğini savunan H. Vermeer dil göstergesinin ancak dilin somut gerçekleşimi olan metinlere bağlı kalarak anlamlandırılabilceğini ileri sürerken dilin kullanımının gücüllük ve gerçeklik düzlemleri arasında yer alan devimsellikler sonucu belirginleşen bir etkinlik, bir edim olduğunu dile getiren anlaksal dizgebilimin kurucusu G. Guillaume'un dil anlayışını da göz önünde bulundurmamakta.” (Ergun, 2004: 109)

Bu alıntıda da görüldüğü gibi Vermeer dilin edim olarak kullanımını göz ardı etmektedir. Bu bağlamda tümce ile sınırlı bir dilbilimin Skoposa tümüyle ışık tutması olanaklı olmasa da çeviri sorunlarını tümce ve sözcük düzeyinde incelemek için analitik araçlar sunduğu belirtilebilir. Kaldı ki Vermeer'in çeviribilimin uygulamalı dilbilimin alt alanı olduğunu ancak kaygısının dilbilimden farklı olduğunu vurgulaması bir çelişki yaşadığını gösterir niteliktedir. Vermeer'in kuramında yukarıda da söz edildiği gibi çevirinin amacı ve bu amacın da erek kültürdeki işleve uygun şekilde gerçekleştirilmesinin en önemli ilke olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda uygun çeviri de bir eylem yoluyla gerçekleşeceği için çeviri amaca yönelik bir eylem olarak değerlendirilebilir ve çevirmen ise çeviri sürecinde amacına uygun kararlar vermeye çalışır. Bunu yaparken araştırmacının dilbilimi salt dizgesel yaklaşımla sınırlayan görüşünün tersine dili edimsel boyutuyla ele alan metindilbilimin verilerinden yararlanmak olanaklıdır.

Çalışmamızda dilbilimsel kavram ve yöntemlerle ilişkilendirdiğimiz kuramlardan bir diğeri olan *Çoğuldizge Kuramı*, çeviri ve kültür içerisinde çeviriyi yapısalcı bir yaklaşımla ele alan *dizgeci* bir kuram olma özelliği taşır (Tahir-Gürçağlar, 2014:129). İtamar Even-Zohar tarafından 1920'li yıllardaki Rus Biçimcilerinin ve Çek Yapısalcılarının yürüttüğü çalışmalardan yola çıkarak 1970'li yıllarda geliştirilmiştir. Even-Zohar, kuramında dural sistemler kuramı ve devimsel sistemler kuramından söz eder. Dural sistemler kuramının da yanlış bir biçimde “işlevsel” ya da “yapısal” yaklaşım olarak tanımlandığını ve ağırlıklı olarak Saussure'un öğretileri olarak adlandırıldığını vurgular. Saussure'un çalışmalarında ve ondan sonraki çalışmalarda *dizge*, yukarıda da söz edildiği gibi her ögenin *değerinin* girdiği, belirli ilişkinin bir işlevi olduğu dural (eşzamanlı) ilişkiler ağı olarak betimlenir. Bu şekilde öğelerin işlevi ve onu yöneten kurallar saptanırken, değişiklikleri ve çeşitlemeleri göz önünde bulundurmanın hemen hemen hiçbir yolu yoktur ve böylece art zamanlılık dizgeden kaldırılır. Even-Zohar ise kuramcının aksine hem artsürem hem de eşsürem tarihsel olması gerektiğini savunarak artsürem tarihle özel olarak vurgulanmamasını öne sürer. Bu bağlamda bir *dizge* hem artsürem hem de eşsüremden oluşur ve bunların her ikisi de ayrı dizgelerdir. Ayrıca dizgesellik düşüncesinin artık *bağdaşıklıkla* tanımlanması gerekmiyorsa, göstergesel *dizge* ayrıışık, açık bir yapı olarak düşünülebilir ve dolayısıyla nadiren tek bir *dizgedir*; zorunlu olarak çoğuldizgedir (Even-Zohar, 1990a:10, 11). Çoğuldizge de “[b]irbiri ile kesişen ve kısmen örtüşen, eşzamanlı

olarak farklı seçenekler kullanan, ancak üyeleri birbirine bağlı, yapılandırılmış bir bütün olarak işlev gören çoklu bir dizge” (Even-Zohar, 1990a:11) olarak tanımlanır. Even-Zohar’ın eşsürem ve artsürem yöntemleri bakımından Saussure’den ayrıldığı görülmektedir ancak Saussure’ün ele aldığı *dizge* mantığıyla da kesişen noktalarının olduğu belirtilebilir. Saussure dilin bir göstergeler *dizgesi* olduğunu ve önemli olan bu *dizgedeki* anlamla işitimi imgesinin birleşimi olduğunu öne sürerken Even-Zohar birbiriyle etkileşim içindeki farklı *dizgelerin* oluşturduğu *çoklu bir dizgeyi* ele alır. Bu noktada her iki kuramcının öğeleri (çeşitli ilkeler uyarınca) birbirine bağlı ve bütün olarak işlev gören bir *dizgeye* gönderme yaptığından söz edilebilir.

Çoğuldizge Kuramında ikili karşıtlıklardan yola çıkılır. Bunlardan ilki “merkez” ve “çevre” karşıtlığıdır. Merkezden uzaklaşan ve merkeze olan harekette, olgular merkezden çevreye ya da çevreden merkeze doğru ilerleyebilir ve orayı işgal edebilir. Ayrıca çoğuldizge içinde birden fazla merkez ve çevre olabilir. Dizgeler arasında yaşanan alışveriş ise “transfer” olarak adlandırılır (Even-Zohar, 1990a:14). Metinler çoğuldizge içinde yer aldıkları konumlara göre bir diğer karşıtlığı da beraberinde getirir. Bu bağlamda merkezde bulunan metinler “saygın görülen” çevrede bulunan metinler “saygın görülmeyen” metinler olarak adlandırılır (Tahir-Gürçağlar, 2014:130). Saygın görülen bir kültürdeki baskın çevreler tarafından meşru kabul edilen ve göze çarpan ürünler, tarihi mirasın bir parçası haline gelmek için topluluk tarafından korunan edebi kurallar ve yapıtlar (metinler) olarak önümüze çıkarken; saygın görülmeyen baskın çevreler tarafından gayri meşru olarak reddedilen ve ürünleri topluluk tarafından uzun vadede sıklıkla unutulmuş kurallar ve metinlere gönderme yapar (Even-Zohar, 1990a:15, 16). Kuramdaki bir başka ikili karşıtlık “birincil” ve “ikincil” edebiyat karşıtlığıdır. “Birincil ve saygın edebiyat kimi zaman örtüşse de bu örtüşmeler kalıcı değildir, çünkü ancak yenilikçi bir edebiyat birincil olma niteliği taşır” (Tahir-Gürçağlar, 2014:130, 131). Çoğuldizgenin merkezine kabul edildikten sonra uzun süre merkezde kalan birincil metinler, yenilikçi özelliğini kaybederek ikincil hale gelirler (Even-Zohar, 1990a:21). Özetle kuramda yer alan bu karşıtlık anlayışının Saussure’ün dil kuramını ele alırken izlediği yöntemle benzerlik gösterdiği savunulabilir. Saussure’ün yapısalılık yaklaşımında hangi bakış açısıyla incelenirse incelenirse dili daima birinin yalnızca öbürüyle *değer* taşıdığı iki bölümden oluşan ikili bir konu olarak ele almak temel ilkedir. Çoğuldizge Kuramının da ikili karşıtlıklardan yola çıkarak geliştirildiği ve bu anlamda yapısalılık yaklaşımıyla benzerlik gösterdiği belirtilebilir.

Ayrıca Even-Zohar bir önceki bölümde metindilbilim kavram ve yöntemleri bağlamında aktarılan Jakobson’un iletişim şemasını ödünc olarak edebiyata uyarlar. Araştırmacı önerdiği şemayla yazınsal dizgenin işlevi ile ilgili makro ölçütleri temsil etmeyi amaçlar. Jakobson herhangi bir konuşma olayında, herhangi bir sözlü iletişim eyleminde kurucu etkenleri sunmayı hedefler. Bu nedenle büyük farkın Jakobson’da “bağlam” yerine gelen “kurum” arasında olabileceğini belirtir ve “kurum”u alıcının erişebildiği ve sözlü ya da sözlü olarak anlatabileceği bağlam olarak tanımlar. Jakobson gönderici ve alıcı arasında bütünüyle ya da kısmen ortak bir düzgülü bulunmasının iletişim kurmaları için yeterli olacağını belirtir. Even-Zohar ise

Jakobson'un genel yaklaşımındaki dilin işlevlerinin tüm çeşitlerinde araştırılması gerektiğini savunur (Even-Zohar, 1990b:31, 32). Araştırmacı şemasında şöyle bir düzen oluşturur: Bir TÜKETİCİ, bir ÜRETİCİ tarafından üretilen bir ÜRÜNÜ tüketebilir, ancak ürünün (metin gibi) üretilmesi için kullanılabilirliği bir KURUM tarafından belirlenen ortak bir REPERTUVAR ve böyle bir malın iletilebileceği bir PAZAR olmalıdır. Bu etkenlerin hiçbiri tek başına işlev göremez ve birbirine bağımlıdır (Even-Zohar, 1990b:34). Buradaki yeni ürünlerde etkin olarak görev alan yazar üreticidir; toplumun tüm üyeleri ve özellikle edebiyata ilgi duyanlar tüketicilerdir; edebiyatın sosyo-kültürel bir faaliyet olarak sürdürülmesiyle ilgili ölçütlerin toplamından oluşan kurumdur; edebi ürünlerin satışında, alımında ve tüketim biçimlerinin tanıtımında rol oynayan ölçütlerin toplamı pazardır; belirli bir ürünün hem üretimini hem de kullanımını düzenleyen bir dizi kural ve malzeme repertuvarıdır; herhangi bir faaliyetin herhangi bir sonucu da üründür (Even-Zohar, 1990b:34-44). Jakobson'un dilin işlevleri modelindeki bağlam, anlatı, ileti, oluk, düzğü Even-Zohar'ın şemasında kurum, repertuvar, üretici, tüketici, market, ürün olarak karşımıza çıkar.

Bu bağlamda çeviri de edebiyat çoğuldizgesini oluşturan parçalardan biridir ve çoğuldizgedeki konumuna göre çeviri normları ve davranışları arasında ilişki kurmak olanaklıdır. Çeviri merkez konumu olarak birincil konumda olduğunda kaynak metne bağlı kalma olasılığı, bir başka deyişle “yeterlilik” ön plana çıkarken; çevresel konumda olduğunda çevirmen metin için hazır bulduğu en iyi ikincil örnekler üzerine odaklanır, “yeterli olmayan” çeviri ya da sağlanan eşdeğerlik ve beklenen yeterlik arasında büyük bir farkın olduğu bir çeviri ortaya çıkar (Even-Zohar, 2012:130, 131). Bir önceki başlıkta karşılaştırmalı sözdizim çalışmalarında dil dizgeleri arasında ele alınan ve metindilbilimle birlikte dizgeden metne kaymaya başlayan *eşdeğerlik* kavramının burada yeterlilik ve sağlanan eşdeğerlik olarak farklılaştığını belirtmek yerinde olacaktır.

Dilbilimsel kavram ve yöntemler ışığında son olarak ele aldığımız 1970'li yıllarda Danica Seleskovitch ve Marianne Lederer tarafından geliştirilen *Yorumlayıcı Anlam Kuramı*, araştırmacıların sözlü çeviri süreçlerindeki deneyim ve gözlemlerine dayanır. Bu kurama göre çeviri düzğü değiştirme ve *Stylistique Comparée* yaklaşımından oldukça farklı olarak yazarın aktarmak istediği anlamın hedef dilde doğal bir temsili olarak tanımlanır (Stolze, 2008:209). Yorumlayıcı Anlam Kuramında karşılaştırmalı dilbilimciler gibi dillerin karşılaştırılması temelinde çeviri birimi olarak tümceleri almak yerine bağlamsal çeviri üzerine odaklanılır ve söylemde ortaya çıkan biçimiyle anlamın çözümlenmesi temel alınır.

Çeviri süreci bu kurama göre anlama – sözcüklerden sıyrılma – ereksöze ulaşma olarak üç aşamada modellenir (Stolze, 2008:210). Anlama çevirmenin dilbilgisi, bilişsel donanımı, genel kültürü ve uzmanlık bilgisi donanımlarıyla ilgilidir. Sözcüklerden sıyrılma ise söylemde yer alan göstergeler ve sesler kaybolduktan sonra çevirmenin aklında ilgili duruma ilişkin bilinçli bir düşünce kalmasına işaret eder. En son ereksöze ulaşma aşamasında çevirmen yazar ile benzer bir etki yaratarak aynı şeyi belirtir (Lederer'den akt. ve çev. Durukan/Çokövün, 2015:33-36).

Bu kuramın dayanak noktasının özellikle sözcüklerden sıyrılma aşaması olduğu vurgulanabilir çünkü yazılı çevirmen yazılı metinleri temel alır ve sözcük yapısından uzaklaşarak anlamı aktarır; sözlü çevirmen bilişsel hafızasını kullanarak anlamı aktarır ve çevirmen sözcükleri değil anlambirimleri aklında tutar. Lederer’e göre anlam, dilin anlaşılması ve anlamın aktarılması değil anlamın anında kavranması ve erek dildeki uygun anlatımın sözlü çevirmenin aklına kendiliğinden gelmesi ile ilgilidir (Stolze, 2008:212). Dolayısıyla sözcüklerden sıyrılma evresinde düşünme biçimi ve dil biçimi birbirinden ayrılarak tek tek ne söylendiğinden çok ne söylenmeye çalışıldığına dikkat çekilmesi gerektiği vurgulanır. Bu durumu *dil* ve *söz* ayrımıyla ilişkilendirmek olanaklıdır. Çevirilerin *dil* düzleminde değil de konuşma düzleminde yapıyor olması *söze*, bir başka deyişle anlık olarak ve bireyin isteği doğrultusunda gerçekleştiğine gönderme yapar. *Söz* her ne kadar oluşturduğu düzünün sınırları içerisinde olsa da sonsuz olasılık taşır ve bu sonsuz olasılıklardan hangisinin gerçekleştiğini, çevirmen dizisel ve dizimsel bağıntıların farkına vararak görebilir (Çetinkaya, 2017:1229). Bu bağlamda Lederer’e göre çevirisi yapılan dil değil metindir ve çeviri sorunlarını ortaya koyabilmek için öncelikle dili ve metni ayrı tutmak gerekir. *Sözdeki* anlamlı birimler kaynağını *dilde* önceden var olan anlamları yerine, içinde yer aldıkları usamlama düzeninden alarak önceden rastlanmamış yeni bir anlam oluştururlar. Metnin okunabilirliği ya da *sözün* anlaşılabilirliği salt dilsel sözcenin içkin nitelikleriyle anlaşılabilir; söz ve onu algılayan özne arasındaki eytişimsellikte yer alır ve bu durumun çeviriyle benzer olduğundan söz edilebilir. Sözcenin anlamı ne kadar sözcük dışında bilgiye dayanıyorsa, çevirmenin de o anlamı yeniden dile getirmek için yeterli bilgiye sahip olması gerekir (Lederer, 2017:18, 22).

Bununla birlikte Ergun, Lederer’in yorumsallık kavramını hem konferans çevirmenlerinin uygulama sırasında başvurdukları işlemleri aktarmak hem de kaynak dildeki metnin anlamını kavrama ve erek dilde yeniden oluşturma sürecini adlandırmak amacıyla kullandığına dikkat çeker. Sözcüklerden sıyrılma ve ereksöze ulaşma aşamalarını G. Guillaume’un dilin kullanımı esnasında “düşünebilir evren” ve “düşünülmüş evren” olarak konuşucunun gönderme yaptığı iki evren ile ilişkilendirmek olanaklıdır. Bu bağlamda çevirmen kaynak metindeki düşünülmüş evrenden bir başka anlatımla sözcüden yola çıkarak düşünür, evreni algılar ve daha sonra da kendi düşünülebilir evrenini, erek dildeki sözceyi oluşturur (Ergun, 2004:110).

Lederer dil ve dilin tümcelere, metne dönüşümü arasında ayırım yapılması gerektiğine dikkat çeker. Araştırmacı bu düzeylerin bütününde çeviri yapılabilir olmasına karşın sözcük, tümce ve metne göre çeviri işleminin farklılık gösterdiğini vurgular. Sözcük, tümce ve metin düzeyindeki bu ayrımla birlikte yorumlanarak yapılan çeviri *eşdeğer* çeviri ve dilsel çeviri ise *dengiyle* çeviri olarak iki boyutta ele alınır. *Eşdeğer* çeviri metinler arasında, *dengiyle* çeviri ise dilsel öğeler arasında kurulan ilişkiye gönderme yapar (Lederer’den akt. Rakova, 2016:134). Bu bağlamda Yorumlayıcı Anlam Kuramı yukarıda da belirtildiği gibi söylenen değil söylenmek istenen üzerine temellendirildiğinden çevirmenden diller arası sözcüklerin ve sözdizimin *eşdeğerliğini* aramak yerine söylenmek isteneni aktarmasının beklendiği belirtilebilir. Bir önceki

başlıkta yer alan *eşdeğerlik* kavramına geri dönecek olursak, *eşdeğerlik* kavramının dilsel ya da sözdizimsel düzeyde aktarılan bölümü *dengiyle* çeviriyle benzerlik gösterirken, metindilbilimin gelişmesinden sonra iletişim boyutunun göz önünde bulundurulmaya başlanmasıyla öne çıkan yorumlayıcı çevirinin de *eşdeğer* çeviri anlayışıyla benzerlik gösterdiği belirtilebilir.

3. Çeviri Eğitiminde Dilbilim Kavram ve Yöntemlerinden Yararlanılmasına Yönelik Çeviri Uygulamaları

Çeviri eğitiminde dilbilim kavram ve yöntemlerinden yararlanmak olanaklıdır. Ancak bunlardan nasıl yararlanılması gerektiğini öğrencilere kazandırmak tartışılmaya değer bir konudur. Konuyla ilgili olarak *Çağdaş Dilbilim ve Çeviri Kuramı* başlıklı bildirisinde Ahmet Kocaman, çeviri kuramının çeviriyi dizgeli ve kapsamlı bir biçimde tanımlaması gerektiğini ve bu bağlamda dilbilimden hem uygulama hem de kuramsal düzlemde yararlanabileceğini belirtir. Dilbilimin betimlemecilik, nesnellik, kapsayıcılık, tutarlılık bakımından temel ilkeleri ve dile işlev açısından yaklaşan, insan boyutuna dikkat çeken ilkeleri çeviri eleştirisinde ve çeviri öğretiminde oluşturulacak ölçütlere yarar sağlayacaktır (Kocaman, 1992:33, 34). Paul Kussmaul da *Bir Çevirmen Dilbilime Ne Kadar Gereksinim Duyar?* başlıklı çalışmasında dilbilimsel yöntemlerin gerektiği gibi uygulandığında çeviri sürecinde neler olup bitmesi gerektiğini açıklamak için eğitici bir araç olarak kullanılabilirliğini ileri sürer. Ancak bu durum araştırmacının da belirttiği gibi bütün dilbilimsel yöntemlerin çeviri kuramında aynı derecede yarar sağlayacağı anlamına gelmemelidir (Kussmaul, 1988:91). Dolayısıyla çalışmamızda da dilbilimin kavram ve yöntemlerinin çeviride her durumda yol gösterici olduğundan çok belirli koşullar altında yararlı olabileceği savunulmaktadır.

Bu bağlamda çeviri kuramında dilbilimin yol göstericiliğini saptamak için bir kuramla başlayıp bunun nasıl uygulanabileceğini göstermek yerine uygulamalı bir çeviri sorunu ile başlayıp ardından çözümlerin aranmasında yardımcı olacak ve yol gösterecek dilbilimsel kavram ve yöntemlerin önerilmesinin öğrenciler için daha etkili olacağı belirtilebilir (Kussmaul, 1998:91). Bu amaçla çalışmada aktarılan kavram ve yöntemlerden, çeviri sorunlarının oluştuğu durumda *anlambirimcik çözümlemesi* uygulanarak sorun çözülmeye ve farkındalık yaratarak öğrencileri çeviri kararlarında güdüleyebileceği ve bağlamdaki yanlış anlaşılımların çözülmesini kolaylaştırabileceği düşüncesiyle somut çeviri örnekleri bağlamında *dil/söz* kavramı aktarılmaya çalışılacaktır.⁹

1919 yılında yayımlanan *Orchideengarten* başlıklı Almanya'nın ilk fantastik ve korku edebiyatı dergisinde yer alan "Meister Jericho" öyküsünden kesitler alınarak örneklendirilmeye çalışılacaktır.¹⁰ Bu öykü 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Yüksek Lisans öğrencileri

9 Dilbilim kavram ve yöntemlerinin çeviri örnekleri üzerinden ele alınması ile ilgili daha fazla örnek için bkz.: Ören, T. *Dilbilim Kavram ve Yöntemlerinin Çeviri Kuramlarındaki İşlemselliği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, 2020, s. 106-116.

10 Kaynak metin için bkz: Strobl, Karl Hans, "Meister Jericho", (çevrimiçi) <https://m.ngiyaw-ebooks.org/ngiyaw/strobl/jericho/jericho.pdf>, 28.07.2020.

ve Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı Öğretim Üyeleriyle birlikte düzenlenen çeviri atölyeleri kapsamında ele alınmıştır. Atölyede gerçekleştirilen taslak çeviriler dilbilimsel veriler doğrultusunda incelenmeye çalışılmıştır.

Örnek 1:

Kaynak metin: Auf Capri las sich Richards Brief wie eine Ballade aus dem Norden, unwirklich und fern wie Nebel über Sümpfen und dicken Wäldern.

Erek metin: Richard’ın mektubu Capri adasında kuzeyden gelen, bataklıkların ve yoğun ormanların üzerindeki sis gibi uzak ve gerçek olmayan bir balat gibiydi.

Kaynak metinde dikkat çekmek istediğimiz *Ballade* sözcüğünün, erek metinde *balat* olarak aktarıldığı gözlemlenebilmektedir. Ballade, www.duden.de sözlüğüne göre “[volkstümliches] Gedicht, in dem ein handlungsreiches, oft tragisch endendes Geschehen [aus Geschichte, Sage oder Mythologie] erzählt wird” [Eylem açısından zengin olan ve genellikle trajik bir olayın (tarih, efsane ya da mitolojiden) anlatıldığı popüler şiir] anlamını taşımaktadır. Ancak metin bir bütün olarak değerlendirildiğinde, *güzel duyuusal metin tipi* içerisinde yer aldığı ve sanatsal yaratımda benzerlik işlevi ön plana çıkacağı düşünüldüğünden sözcüğün erek metne *hikâye* olarak aktarılması önerilmektedir. Bu bağlamda kaynak metinde anlatılanların kişi için sanki bir hikâye etkisi yarattığına gönderme yapılır. Dolayısıyla *dil* düzleminde birebir aktarımdan çok söylenmek istenilene odaklanan *söz* düzleminde benzer bir etki sağlanmış olacaktır.

Örnek 2:

Kaynak metin: Geblümte Wangen hochrückigen Sorgenstuhles standen seitlich weit neben dem blassen, verschrumpften Krankengesicht.

Erek metin: Evin açık camından kırmızı yanaklı Wally, yüksek arkalı sandalyesinden solgun, kırışık ve hastalıklı bir yüzle yanında duran Angelika’ya gülümsedi.

Kaynak metinde yer alan *Sorgenstuhl* sözcüğünün erek metinde *sandalye* ile karşılandığı görülmektedir. Ancak Almancada *sandalye* sözcüğü asıl olarak *Stuhl* ile aktarılır. Bu bağlamda *Sorgenstuhl* sözcüğünün erek dildeki anlamını bulmak için öncelikle kaynak dilde *anlambirimcik çözümlemesine* gidilmiştir. Bu noktada www.duden.de sözlüğünden yola çıkarak sözcüğün “bequemer Lehnstuhl” [rahat koltuk], “bequemer stuhl mit rücklehne und armlehnen” [arkalığı ve koluğu olan sandalye], “der als ruhesitz für den von sorge, sorgen beschwerten, stuhl in dem man die sorgen vergessen soll” [endişeler için dinlenme yeri, endişelerin unutulması gereken bir sandalye] anlambirimciklerini içerdiği saptanmıştır. Kaynak metindeki *sandalye* sözcüğünün aynı anlambirimcikleri içerip içermediğini saptamak için de sozluk.gov.tr yoluyla *anlambirimcik çözümlemesi* yapılmış ve “arkalıklı”, “kol koyacak yerleri olmayan”, “bir kişilik oturma eşyası” ve “makam”, “koltuk mevki” anlamlarını içerdiği saptanmıştır. Dolayısıyla kaynak metindeki ve erek metindeki anlambirimcikler düzeyinde yapılan incelemeler doğrultusunda anlamsal farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Özellikle “kol koyulacak yer” bulunmadığından *Stuhl*

sözcüğünün *Sorgenstuhl* sözcüğünü karşılamadığını belirtmek olanaklıdır. Ancak anlambirimcik çözümlemesi yapıldığında “bacakların alt kısmına tutturulmuş”, “her iki taraftaki bacakları birbirine bağlayan iki kavisli bandı ve kol koyacak yerleri olan” tanımlarına sahip *sallanan sandalye* sözcüğünün, kaynak metindeki *Sorgenstuhl* sözcüğüyle benzer anlambirimcikleri içerdiğinden ele alınabileceği belirtilebilir.

4. Sonuç ve Öneriler

Dilbilim ve çeviribilim ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada çeviribilim alanına özgü kuramlarda Yapısalcılık Kuramının ve metindilbilimin kimi kavramlarının ve yöntemlerinin işlemselliği betimsel çözümleme yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeden çıkarsanan saptamalar doğrultusunda çalışmayı tamamlayacağı düşünüldüğünden bu yöntem ve kavramların çeviri uygulamaları üzerinden nasıl ele alınabileceğine dair örnekler sunulmuştur. Örneklerde de görüldüğü gibi çeviride dil, kültür gibi birçok etkenin bulunduğu ve bu yönüyle çevirinin çok yönlü bir yapıya sahip olduğu belirtilebilir. Çeviri sürecinde çevirmen kaynak dildeki sözcüklerden ve sözdizimsel yapılardan sıyrılarak erek dilin sözdizimsel yapılarına uygun şekilde yeniden ereksöz oluşturur. Bu bağlamda kaynak metin ve erek metin arasında sözcük ilişkileri önemlidir, ancak asıl ölçüt bir bütün olarak metinlerdir. İki dil arasında sözcükler için uygun bir karşılık bulunmadığı durumda *anlambirimcik çözümlemesi* ve *sözlüksel alan* gibi dilbilimsel yöntemlerle öğrencilerin sözcükler üzerinde çalışabilmeleri sağlanabilir. Bu tür çalışmalar da uygulamalı çeviri derslerinde ele alınabilir. Bu yolla öğrencilerin daha bilinçli sözlük kullanmaları söz konusu olacak ve sözcüklerin anlamlarının çözümlemesiyle dil dizgesindeki yerleri saptanabilecektir.

Çeviri sürecinde sözcük, tümce, metin bağlamında tüm birimleri göz önünde bulundurmanın gerekli olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla metin oluşturma sürecinde öğrencilere çeviri kararlarını verirken çözümlemelerini sözcük, tümce, metin boyutunda vermeleri gerektiği aşlanmalıdır. Bu bağlamda sözcüksel, sözdizimsel ve edimsel düzeylerin ele alındığı dilbilimsel çalışmalar çeviri sürecinde yönlendirici olabilecektir. Bu amaçla sözdizimsel yaklaşımlar, tümce çözümlemeleri, metinsel anlam çözümlemeleri üzerinde çeviri tartışmaları ve atölyeler yapılabilir.

Ayrıca dilbilimin sadece dizimsel ilişkilerle sınırlı olmadığı konusunda öğrencilerde ya da çevirmen adaylarında farkındalık oluşturulmalıdır. Kussmaul çeviri öğretiminin ussal ve bilişsel bir süreç olduğunu vurgulayarak dilbilimin bu sürece aracı olacağını belirtir (Kussmaul, 1988:95). Bu yolla öğrencilerin yaptıkları çevirinin reddedilmesi ya da kabul edilmesi konusunda belirleyici olacak ölçüt, dilbilim yöntemleriyle sağlanabilen ussal savların kullanıma biçimidir. Dolayısıyla bu yöntemlerin çeviri eğitiminde derslerde, atölyelerde vb. uygulamalarda yer alması, öğrencilerin metin edinci ve dil edincini geliştirebilir ve iki disiplin arasındaki ilişkileri daha iyi anlamalarını sağlayabilir.

Çalışmada sıklıkla vurgulandığı gibi çevirinin dilsel bir aktarım olmadığı ve çeviribilimin çeviriyi kendi olgusalılığı içinde ele alan bir disiplin olduğu gerçeği, çeviride dilin bir sorun oluşturmadığı ve çevirinin dil incelemelerinden bağımsız olarak ele alınması gerektiği anlamına gelmemelidir. Çevirinin diller arasında değil diller aracılığıyla oluşturulan ileti ya da söylem üzerinde gerçekleştiği ve amaç, işlev, kültür, bağlam gibi birçok durumu gerektiren karmaşık bir edim olduğu bilinmektedir. Ancak bu durum çeviri sürecinde dilbilimin olanaklarından, kavram ve yöntemlerinden yararlanılmayacağı düşüncesini oluşturmamalıdır. Sürekli çevirinin dilsel bir aktarım olmadığını vurgulamak yerine, çeviride dilin önemli olduğunu ve dil kullanımıyla ilgili kararların, sürecin bütününe bağlı olduğunu belirterek yol gösterici olmak oldukça önemlidir (Kurultay, 2000:9, 10). İki disiplinin birbiriyle etkileşim içerisinde olması ya da birbirinden yararlanması dahası çeviribilimde dilbilimden yararlanılması çeviriye dilbilimsel odaklı yaklaşım olarak değerlendirilmemelidir.

Sonuç olarak çeviribilimin disiplinlerarası özelliği güçlü tutulmalıdır. Bu nedenle çeviribilimin ve dilbilimin ilişkilerini sıkı tutmakta yarar vardır. Ayrıca çeviribilimin sunduğu verilerin dilbilim alanında ilgi çekmesiyle bu ilişki karşılıklı olabilecektir. Bu noktada dilbilim alanında çeviribilimin kuramsal yaklaşımları, kavramları, yöntemleri gibi olanakların işlemselliğinin sorgulanması ve gerekirse bu konuyu geliştirecek öneriler sunulması, bir başka çalışmada ele alınabilecek bir konu önerisi niteliği taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Baumgärtner, K. (1965/1966). “Die Struktur des Bedeutungsfeldes”, *Satz und Wort im heutigen Deutsch*, Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, 165–197.
- Bengi-Öner, I. (2001). Çeviride Yöntem Önerisi İçin Bir Ön Çalışma: Sahneler ve Çerçeveseler. *Çeviri Kuramlarını Düşünürken*, İstanbul: Sel Yayınları, 27-38.
- Benveniste, E. (1995). *Genel Dilbilim Sorunları*, çev. Erdim Öztokat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boufaden, A. (2016). Ferdinand de Saussure und europäischer Strukturalismus. *Tradec*, 15, 246-252.
- Coseriu, E. (2007). *Textlinguistik Eine Einführung*, Tübingen: Gunter Narr.
- Çetinkaya, S. (2017). Çevirinin Dilbilim ve Yazınbilim İle İlişkisi. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 4(12), 1228-1233.
- De Beaugrande, R. A. & Wolfgang, U. D. (1981). *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen: Niemeyer.
- Durmuşoğlu, G. (1991). Metin Dilbilim, Çeviri Süreci ve Çeviri Değerlendirmesi. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 1, 105-114.

- Durukan, E. & Çokövün, A. (2015). Gile'in IDRC Modeli Temelinde 'Yorumlayıcı Anlam Kuramı'nın Değerlendirilmesi. *İ.Ü. Çeviribilim Dergisi*, 10, 29-50.
- Durukan, E. (2009). Reiß ve Vermeer'in 'Genel Bir Çeviri Kuramının Temeli'- Çeviribilimde 'Yapısalcı' Eğilime Karşı 'Bütünleyici' Bir Çözüm Mü?. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 71-78.
- Ergun, E. (2013). Çeviri Etkinliğine Giden Yolda Dilbilimin Konumu. 27. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 297-300.
- Ergun, E. (2004). "Dilbilim ve Çeviri Uygulamaları", *Disiplinlerarası Ortam ve Yöntem Sorunları*, yay. haz. Nedret Öztokat, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 107-110.
- Even-Zohar, I. (1990a). Polysystem Theory. *Poetics Today*, 11(1), 9-26.
- Even-Zohar, I. (1990b). The Literary System. *Poetics Today*, 11(1), 27-44.
- Even-Zohar, I. (2012). "Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu", çev. Saliha Paker, *Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?*, yay. haz. Mehmet Rıfat, İstanbul: Sel Yayıncılık, 125-131.
- Göpferich, S. (1999). Text, Textsorte, Texttyp", *Handbuch Translation*, yay. haz. Mary Snell-Hornby, Hans G. Höning, Paul Kußmaul, Peter A. Schmitt, Tübingen: Stauffenburg Verlag, 61-64.
- Guillaume, G. (1999) "Gustave Guillaume" çev. Emel Ergun, *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi*, yay. haz. Berke Vardar v.d., İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 108-130.
- Helbig, G. (2002) *Linguistische Theorien der Moderne*, Berlin: Weidler Buchverlag.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karadağ, A. B. (2006). Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında Dilbilim Çeviribilim İlişkisine Genel Bir Bakış. *Dilbilim*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 251-262.
- Kerimoğlu, C. (2019). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kocaman, A. (1992). Çağdaş Dilbilim ve Çeviri Kuramı. *Metis Çeviri*, No:18, 29-37.
- Koeder, A. (1999). *Von Ferdinand de Saussure zu einer formalen diachronischen Semantik*, Philosophische Fakultät der Universität Konstanz, Inauguraldissertation.
- Kurtul, K. (2014). Metindilbilimin Çeviri Öğretimine Yansımaları. *Dil Dergisi*, 163, 19-35.
- Kurultay, T. (2020). "Çeviribilim Uygulamalı Dilbilim midir?" (çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/11419>, 24.05.2020.
- Kussmaul, P. (1988). Bir Çevirmen Dilbilime Ne Kadar Gereksinim Duyar?, (çevrimiçi) Hasan Cavit Tuncer, *Metis Çeviri*, No:4, 90-95.
- Kwam, S. (2009). *Grundlagen einer textlinguistischen Übersetzungswissenschaft: Forschungsüberblick und Hypothesen*, Münster: Waxmann.
- Lederer, M. (2017). "Kapsamlayış ve Çeviri", çev. Emel Ergun, Arsun Uras Yılmaz, *Çeviribilim Okumaları II*, yay. haz. Emel Ergun v.d., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 11-49.
- Özbent, S. (2013). Sözlüksel Alan Teorisi ve Çeviri. *Diyalog Dergisi*, 2, 55-66.
- Öztokat, E. (1990). Anlam Çözümlemesi: Temel Fransızca'da 'Duygu' Sözlüksel Alanı. *Dilbilim*, 9, 155-176.
- Prunc, E. (2002). *Einführung in die Translationswissenschaft: Band 1 Orientierungsrahmen*, Selbstverlag, Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft, mit Unterstützung der Universität Graz.
- Rakova, Z. (2016). *Çeviri Kuramları*, çev. Yusuf Polat, Ankara: Çevirmen Yayını.
- Reiß, K. & Vermeer, H. J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen: Max Niemeyer.

- Reiß, K. & Vermeer, H. J. (1994). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen: Max Niemeyer.
- Reiß, K. (1977). “Texttypen, Übersetzungstypen und die Beurteilung von Übersetzungen”, *Lebende Sprachen*, 22(3), 97-100.
- Saussure Ferdinand de. (1999). “Ferdinand de Saussure” çev. Berke Vardar, *Yirminci Yüzyıl Dilbilimi*, yay. haz. Berke Vardar v.d., İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 13-50.
- Saussure, Ferdinand de. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Schwaika, O. (2002). *Wortfeldkonzeptionen: Darstellung und Kritik am Beispiel deutscher Verben der Geldbeziehungen*, Bielefeld University, Fakultät für Linguistik und Literaturwissenschaft, Inauguraldissertation.
- Stolze, R. (2008). *Übersetzungstheorien- Eine Einführung*, Tübingen: Narr Francke Attempto.
- Strobl, Karl Hans, “Meister Jericho”, (çevrimiçi) <https://m.ngiyaw-ebooks.org/ngiyaw/strobl/jericho/jericho.pdf>, 28.07.2020.
- Şenöz-Ayata, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Şevik, N. (2016). *Çeviribilimde Skopos Kuramının Felsefi Bakış Açısıyla Yeniden Yorulanması*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2011). *Çevirinin ABC’si*, İstanbul: Say Yayıncılık.
- Tellioglu, Banu (2018). “Çeviri Etiğinin Dünü ve Bugünü”, *Çeviribilimde Güncel Tartışmalardan Kavramsal Sorgulamalara*, ed. Seda Taş, İstanbul: Hiper Yayın, 103-143.
- Vardar, B. (1983). “Bildirişim İşlevi, Alan Kavramı ve Terim Öğretimi”, *Türk Dili*, Cilt:47, Sayı:379-374, 3-7.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Vater, H. (1996). *Einführung in die Sprachwissenschaft*, München: Wilhelm Fink Verlag.
- Vermeer, H. J. (2012). “Çevirinin Doğası-Bir Özet”, çev. Şebnem Bahadır/Dilek Dizdar, *Çeviri Seçkisi II Çeviri(bilim) Nedir?*, yay. haz. Mehmet Rıfat, İstanbul: Sel Yayıncılık, 165-172.
- Weisberger, L. (1971). *Die geistige Seite der Sprache und ihre Erforschung*, Düsseldorf: Padagogischer Verlag Schwann.
- Yazıcı, M. (2011). *Çeviribilimde Araştırma: Disiplinlerarasılıktan Disiplinlerötesiliğe*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yücel, F. (2007). *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*, Ankara: Dost Kitabevi.

